

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
**Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΣ Γ΄ (1913-1977) ΚΑΙ Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ
ΚΥΚΚΟΥ**

Ο κατά κόσμον Μιχαήλ, όπως ήταν το λαϊκό όνομα του μετέπειτα πρώτου Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960-1977) και Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1950-1977) Μακαρίου Γ΄, γεννήθηκε στις 13 Αυγούστου 1913 στο χωριό Παναγιά της Πάφου¹. Οι γονείς του ονομάζονταν Χριστόδουλος Μούσκος (†1967)² και Ελένη Αθανασίου (†1924) και, εκτός από τον Μακάριο, είχαν άλλα δύο παιδιά, τους κατά έξι και δέκα χρόνια μικρότερους του, Ιάκωβο (Γιακουμή) και Μαρία. Τον Απρίλιο του 1924, όμως, απεβίωσε η μητέρα, οπότε ο πατέρας, για να μπορέσει να αντεπεξέλθει στη φροντίδα των παιδιών, παντρεύτηκε ξανά, την Αναστασία Μαρασίνου, με την οποία απέκτησε, το 1927, άλλο ένα αγόρι, τον Γεώργιο. Αρκετά χρόνια αργότερα, ο Μακάριος περιέγραψε σε συνέντευξη τη σχέση του μαζί της, τις δυσκολίες, που είχε να την αποδεχθεί, και τον ευγενικό τρόπο, με τον οποίο κέρδισε την αγάπη του. Αναφέρθηκε επίσης στην τραυματική εμπειρία από τον θάνατο της μητέρας του, που καθόρισε τη ζωή του. Προσέθεσε δε, ότι για κάποιο χρονικό διάστημα μετακόμισε στο σπίτι της γιαγιάς του, αλλά πως στη συνέχεια έζησε μαζί με την οικογένειά του³.

---

1. Η Παναγιά εκατοικείται, το 1911, από 574 κατοίκους, που στην πλειονότητά τους ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Βλ. Government of Cyprus, Report on the Census of Cyprus, 1911, London 1912, σ. 51 (για την απογραφή): «Παναγιά (Πάνω)», Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τ. 14ος, Λευκωσία 2011-2012, σ. 367-370 (για την ιστορία και την κοινωνική της συγκρότηση).

2. «† Χριστόδουλος Μούσκος», Απόστολος Βαρνάβας 28(1967)64.

3. Βλ. Οριάνας Φαλλάτσι, Συνάντηση με την Ιστορία, Αθήνα 1976, σ. 536-537 (όπου συνέντευξη του Μακαρίου): Γεώργιου Μούσκου, Ο Μακάριος όπως τον έζησα, Λευκωσία 1984, σ. 15-32 (όπου καταγραφή προσωπικών μαρτυριών του): «Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄ ομιλεί για τον εαυτό του» στον τόμο: Ανδρέα Μιτσιδής (επιμ.), Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ΄. Εκκλησιαστικά - Κοινωνικά, τ. Β΄, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία 1998, σ. 631-640 (όπου αυτοβιογραφικό κείμενό του).

Οι γονείς του Μακαρίου διέθεταν ιδιόκτητη κατοικία στο κέντρο του χωριού και ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Για τον σκοπό αυτό είχαν στην τοποθεσία «Υλακας», σε δάσος που ο πατέρας είχε αγοράσει από το Δασονομείο, χειμερινή μάντρα, όπου ο μικρός Μιχαήλ συνήθιζε να διανυκτερεύει και να βοηθά τον πατέρα του στη βοσκή των ζώων και σε άλλες σχετικές εργασίες. Ας σημειωθεί ότι η οικογένεια διέθετε και δεύτερη μάντρα, τη λεγόμενη καλοκαιρινή, στην τοποθεσία «Έμνες», στα βορειοανατολικά του χωριού, σε περιοχή που ενοικιάζε από το Δασονομείο.

Ο Μακάριος αποφοίτησε από το Δημοτικό Σχολείο της Παναγιάς, τον Ιούνιο του 1926, έχοντας ξεχωρίσει για τις επιδόσεις του. Ωστόσο, παρά την προτροπή του δασκάλου του, Νεοκλή Καραολή (1885-1961), πρώην δοκίμου της Μονής Κύκκου⁴, ο πατέρας του, εξαιτίας των περιορισμένων οικονομικών του πόρων και των γενικότερων συνθηκών της εποχής, αδυνατούσε να τον στείλει για γυμνασιακές σπουδές. Ο ίδιος, δεμένος με τη γη και τις παραδόσεις του τόπου του, άμοιρος οποιασδήποτε σχολικής εκπαίδευσης, όπως και η σύζυγός του, αντιδρούσε στο ενδεχόμενο αυτό και ήθελε τον γιο του βοηθό και συμπαραστάτη στις καθημερινές ενασχολήσεις του. Ο δάσκαλος, όμως, επέμενε και κατάφερε να τον πείσει, ότι εισαγόμενος στη Μονή Κύκκου θα μπορούσε να μορφωθεί, οπότε διαβουλευθήκε με τους παλαιούς συμμοναστές του στη Μονή την ένταξη του νεαρού μαθητή του στους δοκίμους. Γνώριζε άλλωστε την εκφρασθείσα επιθυμία του Μακαρίου, ο οποίος, επηρεασμένος από την εκκλησιαστική ζωή στην παρακείμενη στη γενέτειρά του Μονή της Παναγίας της Χρυσορρογιάτισσας, διέβλεπε ότι τυχόν εισδοχή του στη Μονή Κύκκου θα του παρείχε τη δυνατότητα για ευρύτερη μόρφωση⁵. Το γεγονός αυτό ήταν άλλωστε συνηθισμένο στη μοναστική ζωή των παλαιότερων χρόνων, και πολλά παιδιά, ειδικά από τις αγροτικές κοινότητες, κατέφευγαν στις μεγάλες Μονές, αναζητώντας ευκαιρίες για μόρφωση και κοινωνική και εκκλησιαστική ανέλιξη.

---

4. Ο Καραολής καταγόταν από τον Καλοπαναγιώτη και ήταν νυμφευμένος στο Μηλικούρι. Φωτογραφία του, με ρούχα δοκίμου της Μονής Κύκκου και σύντομο βιογραφικό του σημείωμα, δημοσιεύτηκαν από τον Άντρο Παυλίδη, Μακάριος, Λευκωσία ²1981, σ. 19.

5. Όπως ανέφερε ο ίδιος στην Ο. Φαλλάτσι, Συνάντηση με την Ιστορία, ό.π., σ. 536, «ήταν ένας τρόπος, για να ξεφύγω από τα πρόβατα και τη φτώχεια».

Τελικά, το σχετικό αίτημα έγινε αποδεκτό από τους Κυκκώτες μοναχούς και ο Μακάριος, σε ηλικία μόλις δεκατριών χρόνων, μαζί με τον πατέρα του και τον συμμαθητή του στο Δημοτικό Σχολείο της Παναγιάς, μετέπειτα έγγαμο ιερέα του καθεδρικού ναού του Αγίου Ιωάννη Λευκωσίας π. Αντώνιο Ερωτοκρίτου (γενν. το 1912), μετέβηκαν στη Μονή Κύκκου, στις 7 Σεπτεμβρίου 1926. Όπως διηγήθηκε αργότερα ο τελευταίος, ο Μακάριος δεν είχε παπούτσια, γι' αυτό και ο πατέρας του δανείστηκε από κάποιο φίλο του, ώστε να μη μεταβεί ο γιος του ξυπόλητος στη Μονή. Εκεί συνάντησαν τον Ηγούμενο Κλεόπα (1911-1937)⁶ και τον δάσκαλό τους, ο οποίος παρέσχε και την ανάλογη μαρτυρία για το ήθος και τη φιλομάθειά τους⁷. Στη συνέχεια οι δύο νέοι επέστρεψαν στην Παναγιά, από όπου ο μεν Μακάριος επανήλθε στη Μονή, την 1η Οκτωβρίου του ίδιου έτους, συνοδευόμενος από τον πατέρα του, ο οποίος τον παρέδωσε στην Αδελφότητα με τη συμβουλή «να είναι υπάκουος και να μελετά»⁸. Ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος ήταν βέβαια εξοικειωμένος με την εκκλησιαστική ζωή, αφού από μικρός συνήθιζε να βοηθά στην τέλεση της θείας λειτουργίας, στον ναό του Αγίου Γεωργίου της γενέτειράς του, τον ιερέα θείο του, π. Πολύκαρπο⁹. Είχε, όμως, να αντιμετωπίσει μεγάλες

---

6. Για τον Κλεόπα βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1900-1911), Λευκωσία 2002, σ. 68-75· Του ιδίου, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920), Λευκωσία 2004, σ. 15-43· Του ιδίου, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930), Λευκωσία 2006, σ. 15-50· Του ιδίου, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1931), Λευκωσία 2007, σ. 12-42· Θεοχάρη Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι της Ιεράς Μονής Κύκκου: Προσωπογραφική μελέτη», Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 7(2006)62-65.

7. Γιώργου Λιάνη, «Ξεκίνησε με δανεικά παπούτσια. Μιλάει ο παιδικός του φίλος πάτερ Αντώνης Ερωτοκρίτου», Τα Νέα (Αθηνών), 16.8.1977. Για τον π. Αντώνιο βλ. Χριστόδουλου Λαούρη - Γεώργιου Κουντούρη - Ανδρέα Δαμιανίδη - Αθανάσιου Παπαδόπουλου - Οδυσσέα και Ειρήνης Καλογήρου, Παναγιά, Κώμη Πάφου, Λευκωσία 1969, σ. 47-48. Ο π. Αντώνιος υπήρξε εξομολόγος των καταδικασθέντων σε θάνατο αγωνιστών της ΕΟΚΑ και συγγραφέας σχετικού βιβλίου με τίτλο: Πώς έζησα το δράμα των απαγχονισθέντων, Λευκωσία χ.χ.

8. Το αφηγήθηκε στην Ο. Φαλλάτσι, Συνάντηση με την Ιστορία, ό.π., σ. 537.

9. Ο ναός αυτός κατεδαφίστηκε το 1929 και στη θέση του ανηγέρθη μεγαλύτερος, που εγκαινιάστηκε από τον Μακάριο, όταν ήταν Αρχιεπίσκοπος, στις 15 Σεπτεμβρίου 1952. Βλ. Χρ. Λαούρη κ.ά., Παναγιά, Κώμη Πάφου, ό.π., σ. 15-18.

δυσκολίες, μέχρι να προσαρμοστεί στο οπωσδήποτε πολύ διαφορετικό περιβάλλον της Μονής, μακριά από την ασφάλεια της οικογένειάς του.

Ένα μήνα αργότερα, προσήλθε στη Μονή Κύκκου και ο π. Αντώνιος, με τον οποίο ο Μακάριος μοιράστηκε το ίδιο κελλί για όσο διάστημα παρέμειναν στην Κεντρική Μονή, αλλά και αργότερα στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου¹⁰. Όπως ανέφερε ο π. Αντώνιος, ο χαρακτήρας του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου είχε αρχίσει να διαμορφώνεται από την περίοδο αυτή, αφού ανταποκρινόταν πάντοτε με προθυμία, ευγένεια και σοβαρότητα στα διάφορα διακονήματα, που του ανετίθεντο.

Ζώντας στο ήσυχο μοναστηριακό περιβάλλον βυζαντινής αίγλης και προσήλωσης στα ελληνορθόδοξα ιδεώδη, ο Μακάριος διαμόρφωσε σταδιακά την πολιτική και κοινωνική του ιδεολογία. Ταυτόχρονα με την ευρύτερη εκκλησιαστική αγωγή, είχε και την ευκαιρία να παρακολουθήσει τα μαθήματα των πρώτων γυμνασιακών τάξεων στην Ελληνική Σχολή της Μονής, που λειτουργούσε ειδικά για τους δοκίμους. Του δόθηκε ακόμη η δυνατότητα να μελετήσει διάφορα βιβλία, εκκλησιαστικά και της θύραθεν παιδείας, που φυλάσσονταν στην πλούσια βιβλιοθήκη της και που συνέτειναν, ώστε να χειρίζεται από πολύ νωρίς με άνεση την ελληνική γλώσσα και να διατυπώνει τη σκέψη του με σύντομο και σαφή λόγο. Αργότερα δε μετεξελίχθη σε άριστο χειριστή του νεοελληνικού λόγου, και με την κατάλληλη επιλογή των λέξεων και την αρμονία της έκφρασης μετέδιδε με ακρίβεια τα θεολογικά και πολιτικά του μηνύματα. Μοναδικοί μάρτυρες της άνεσής του αυτής στη χρήση της ελληνικής γλώσσας αποτελούν τα γραπτά κατάλοιπά του, που στις μέρες μας έχουν συλλεγεί και εκδοθεί σε είκοσι ογκώδεις τόμους¹¹.

Τον υπόλοιπο χρόνο, ο νεαρός δόκιμος ασχολείτο με γεωργικές εργασίες στους αμπελώνες, που διατηρούσε η Μονή, και υπηρετώντας σε διάφορα διακονήματα, όπως αυτό της προετοιμασίας ροφημάτων για τα μέλη της Αδελφότητας. Διετέλεσε επίσης υπηρέτης του Εφόρου (1920-1922, 1926-1937) και μετέπειτα Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου (1937-1948) και Ηγουμένου της Μονής (1948-1979) Χρυσοστόμου, αφού, σύμφωνα με τις συνήθειες της

---

10. Γιώργου Λιάνη, «Αν ζούσε η μάνα μου, ίσως δεν θα πήγαινα στο μοναστήρι», Τα Νέα (Αθηνών), 17.8.1977.

11. Νέαρχου Νεάρχου (επιμ.), 'Απαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', τ. Α' - ΙΗ', Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία 1991-2008· Α. Μιτσιδης (επιμ.), 'Απαντα, τ. Α' - Β', ό.π., Λευκωσία 1997-1998.

εποχής, καθένας από τους νεαρούς δοκίμους έπρεπε να διακονεί έναν από τους παλαιότερους μοναχούς. Ο Χρυσόστομος διήυθνε επίσης την Ελληνική Σχολή Κύκκου, την εποχή που φοιτούσε σε αυτήν ο Μακάριος, και δίδασκε κάποια από τα μαθήματά της¹².

Δάσκαλος του Μακαρίου υπήρξε επίσης ο Ιερομόναχος Μελέτιος (†1957) από την Κοράκου, τον οποίο ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος εκτιμούσε βαθύτατα για τη βοήθεια, που του προσέφερε στα πρώτα χρόνια της μοναστικής του ζωής. Την εκτίμησή του αυτή εξέφρασε μάλιστα έμπρακτα, όταν αρκετά χρόνια αργότερα επισκέφθηκε τη Μονή, ως Μητροπολίτης Κιτίου πλέον, και ο Μελέτιος έσπευσε να τον προϋπαντήσει, οπότε πρόλαβε και φίλησε το χέρι του παλαιού διδασκάλου του, υπογραμμίζοντας έτσι τον ανυπόκριτο σεβασμό του¹³. Ακόμη, ανάμεσα στους γνωστούς δασκάλους του περιλαμβανόταν ο Ιερομόναχος Γεράσιμος (†1934) από τον Κάμπο¹⁴, καθώς και, κατά το σχολικό έτος 1927-28, ο μετέπειτα Μητροπολίτης Κυρηναίας (1948-1973) Κυπριανός από την Κακοπετριά, ο οποίος είχε διατελέσει δόκιμος της Μονής και υπήρξε απόφοιτος, το 1927, του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Τον Ιούνιο του 1928, όμως, έλαβε υποτροφία από το κληροδότημα Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β΄, για σπουδές στη Θεολογική Σχολή Αθηνών, οπότε χειροτονήθηκε διάκονος και ανέλαβε τη δέσμευση να υπηρετήσει, μετά την αποφοίτησή του, στην Αρχιεπισκοπή του νησιού, γεγονός που συνέτεινε ώστε να συνδεθεί έκτοτε με το αρχιεπισκοπικό περιβάλλον¹⁵.

Ο Μακάριος παρέμεινε στη Μονή μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1933, οπότε, με βάση τους Κανονισμούς λειτουργίας της, μπορούσε να σταλεί για σπουδές στο

---

12. Για τον Χρυσόστομο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1911-1920)*, ό.π., σ. 100-101· Του ιδίου, *Η Μονή Κύκκου (1921-1930)*, ό.π., σ. 85-87· Του ιδίου, *Η Μονή Κύκκου (1931)*, ό.π., σ. 73-75· Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι», ό.π., σ. 65-68.

13. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1912-1920)*, ό.π., σ. 86· Του ιδίου, *Η Μονή Κύκκου (1921-1930)*, ό.π., σ. 78· Του ιδίου, *Η Μονή Κύκκου (1931)*, ό.π., σ. 67.

14. Για τον Γεράσιμο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1912-1920)*, ό.π., σ. 54-55.

15. Αναφέρεται με το όνομα Χρίστος Θ. Κυκκώτης. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου (1921-1930)*, ό.π., σ. 75-76. Για τη σχέση Μακαρίου - Κυπριανού, ως μαθητή - καθηγητή, βλ. Philip S. Le Geyt, *Makarios in exile, Nicosia 1961*, σ. 42.

Παγκύπριο Γυμνάσιο, αφού είχε συμπληρώσει έξι χρόνια ως δόκιμος¹⁶. Σύμφωνα με τον εφημέριο της Παναγιάς π. Γεώργιο Ναθαναήλ (γενν. το 1918), ο οποίος είχε ενταχθεί στους δοκίμους το 1930, το Ηγουμενοσυμβούλιο αποφάσισε να στείλει τον Μακάριο για σπουδές, μετά που επισκέφθηκε τη Μονή ο γυμναστικός Διαγόρας Νικολαΐδης. Τη μέρα εκείνη, οι δόκιμοι παρακολουθούσαν το μάθημα της γεωγραφίας, οπότε ο Νικολαΐδης τους ανέφερε ότι αφίχθη στον Κύκκο «διά θαλάσσης» και ζήτησε να του εξηγήσουν τον τρόπο, με τον οποίο είχε μεταβεί στη Μονή. Το ερώτημα προκάλεσε μεγάλη απορία, αφού, λόγω της κεντρικής θέσης της Μονής στην τοπογραφία της Κύπρου, δεν υπήρχε κάποιος λογικός συλλογισμός, για να στηρίξουν την απάντησή τους. Τη λύση έδωσε τότε ο Μακάριος, που ζήτησε από τον Νικολαΐδη να γράψει στον πίνακα την ερώτηση, οπότε διαπιστώθηκε ότι είχε αφιχθεί στη Μονή «δι' Αθαλάσσης», δηλαδή μέσω του ομώνυμης περιοχής της Λευκωσίας¹⁷.

Στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, ο Μακάριος έγινε δεκτός, μαζί με τον π. Αντώνιο Ερωτοκρίτου, στην τετάρτη τάξη, κατόπιν εξετάσεων. Ήταν τότε 20 χρόνων, δηλαδή πέντε περίπου χρόνια μεγαλύτερος από τους συμμαθητές του, οι οποίοι τον θυμούνταν για τις πλατιές αντιλήψεις και τη διαλεκτική μέθοδο, που χρησιμοποιούσε με την παράθεση σωρείας επιχειρημάτων¹⁸. Την περίοδο αυτή

---

16. Ιεράς Μονής Κύκκου, Κανονισμοί της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής του Κύκκου, Λευκωσία 1919, σ. 26.

17. Βλ. Βάσου Μαθιόπουλου, «Ο αλάνθαστος», Τα Νέα (Αθηνών), 16.8.1977, όπου καταγράφεται η σχετική μαρτυρία του π. Γεωργίου, για τον οποίο βλ. Χρ. Λαούρη κ.ά., Παναγιά, Κώμη Πάφου, ό.π., σ. 46-47. Φωτογραφίες του Μακαρίου από την παραμονή του, την περίοδο αυτή, στη Μονή Κύκκου δημοσιεύτηκαν από τους Λεωνίδα Καραγιάννη, «Ελέω Θεού. Μακάριος, Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου», Τάιμς οφ Σάιπρους 9(1957)6-7· Γ. Μούσκο, Ο Μακάριος όπως τον έζησα, ό.π., σ. 12, 27, 29· Πάνο Μυρτιώτη, Μακάριος, από το χωριό Παναγιά στο θρόνο του Βαρνάβα, Λευκωσία 1976, σ. 29, 33, 35· Ν. Νεάρχου, Άπαντα, τ. Α', ό.π., σ. 401· Α. Μιτσιδης, Άπαντα, τ. Β', ό.π., σ. 640, και άλλους.

18. Για την περίοδο αυτή της ζωής του Μακαρίου βλ. Χ. Γιαπανά, «Με τον Μακάριο στο Παγκύπριο Γυμνάσιο», Χαραυγή, 5.8.1977· Α. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α', ό.π., σ. 45-50. Από την ίδια περίοδο δημοσιεύτηκε αριθμός φωτογραφιών του από τους Λ. Καραγιάννη, «Μακάριος», ό.π., σ. 6-7· P.N. Vanezis, Life and Leadership, London 1979, σ. 24· Γ. Μούσκο, Ο Μακάριος όπως τον έζησα, ό.π., σ. 30· Α. Παυλίδη,

διέμενε στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου, όπου ασχολείτο επίσης με διάφορες γεωργικές εργασίες. Στη μνήμη των παλαιότερων μοναχών διατηρήθηκε ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο της νεανικής του ζωής, όταν συγκρούστηκε με τον Έφορο Χρυσόστομο και το οποίο αποτέλεσε πρόδρομο της μετέπειτα τακτικής που ακολουθούσε, κατά την εξάσκηση των πολιτικών του καθηκόντων: «τέντωνε το σχοινί, ως εκεί που τραβούσε, και υποχωρούσε την τελευταία στιγμή, αν το έκρινε σωστό».

Συγκεκριμένα, όταν θα ξεκινούσε η φοίτησή του στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, όπως γινόταν μέχρι τότε με τους υπόλοιπους δοκίμους, ο Μακάριος όφειλε να αφήσει γένια και να φορέσει ράσο. Προς μεγάλη έκπληξη, όμως, του Εφόρου, ο Μακάριος ανακοίνωσε ότι θα εξακολουθούσε να ξυρίζεται, γεγονός που προκάλεσε την οργή του, με αποτέλεσμα να συγκρουστεί μαζί του. Ωστόσο, ο νεαρός δόκιμος δεν υποχώρησε, γι' αυτό και ο Έφορος του ανακοίνωσε ότι, αν επέμενε στην απόφασή του, όφειλε να ετοιμάσει τα πράγματά του και να εγκαταλείψει τη Μονή. Ο Μακάριος βέβαια δεν είχε την πρόθεση να αποχωρήσει, αλλά προσποιήθηκε ότι πράγματι ετοιμαζόταν, οπότε ο Έφορος, που δεν επιθυμούσε αυτή την εξέλιξη, υποχωρώντας, προκάλεσε νέα συζήτηση, με τελική κατάληξη να συμφωνήσουν να αφήσει μεν γένια, αλλά να τα ψαλιδίζει. Σε μεταγενέστερο χρόνο, όμως, τα άφησε να μεγαλώσουν¹⁹.

Από τα χρόνια των γυμνασιακών του σπουδών είναι γνωστή επίσης μία φάρσα, που αποδόθηκε στον «φιλοπαίγμονα» Μακάριο, σχετική με τον Ιερομόναχο Πορφύριο (†1945) από τη Γαλάτα²⁰, ο οποίος ταλαιπωρούσε με τη συμπεριφορά του τους δέκα περίπου δοκίμους. Τότε κάποιος από αυτούς δημοσίευσε στην εφημερίδα «Νέος Κυπριακός Φύλαξ», τον Απρίλιο του 1936, αγγελτήριο του θανάτου του Πορφυρίου, που, όπως ήταν επόμενο, προκάλεσε αναστάτωση στους συγγενείς και φίλους του, οι οποίοι έσπευσαν στη Μονή, για

Μακάριος, τ. Α΄, ό.π., σ. 50· Κίμωννα Χαραλαμπίδη, Αυτοί που έκτισαν το χτες, Λεμεσός 2000, σ. 191, και άλλους.

19. Το περιστατικό περιέγραψε στην Ο. Φαλλάτσι, Συνάντηση με την Ιστορία, ό.π., σ. 537-538. Δημοσιεύτηκε, όμως, και από άλλους συγγραφείς. Ενδεικτικά βλ. Γ. Μούσκου, Ο Μακάριος όπως τον έζησα, ό.π., σ. 30-31.

20. Για τον Πορφύριο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1912-1920), ό.π., σ. 86· Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1921-1930), ό.π., σ. 78· Του ιδίου, Η Μονή Κύκκου (1931), ό.π., σ. 71.

να παραστούν στην κηδεία. Εκεί, όμως, βρήκαν τον Κυκκώτη Ιερομόναχο να κάθεται αμέριμνος στο προαύλιο, με αποτέλεσμα να αναζητηθεί, μάταια, ο αίτιος του δημοσιεύματος, αφού δεν υπήρχαν οποιαδήποτε αποδεικτικά στοιχεία, που να ενοχοποιούν κάποιον από τους δοκίμους²¹.

Την περίοδο αυτή ο Μακάριος ενδιαφέρθηκε για τη συλλογή και μελέτη των δημοτικών τραγουδιών και παραδόσεων του τόπου, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από σχετικά κείμενά του. Το πρώτο από αυτά αφορά στην καταγραφή δημοτικού τραγουδιού για την ιστορία της Μονής Κύκκου, που δημοσιεύτηκε, το 1934, από τον Γλαύκο Χρίστη στο περιοδικό «Κυπριακά Χρονικά»²², χωρίς, όμως, να αναφέρεται οτιδήποτε για τον καταγραφέα, το όνομα του οποίου αποκαλύφθηκε πολύ αργότερα, με την έκδοση των αυτοβιογραφικών σημειώσεων του Χρίστη²³. Ένα δεύτερο δημοτικό τραγούδι με τίτλο «Η πέρτικα» απήγγειλε στον λαογράφο Παύλο Ξιούτα, που το δημοσίευσε στο περιοδικό «Πάφος», το 1936²⁴. Επίσης, ένα κείμενό του δημοσιεύτηκε με το όνομα «Μιχαήλ Κυκκώτης», τον Νοέμβριο του 1935, στο περιοδικό «Κυπριακά Γράμματα», και αφορά στα λαογραφικά του δένδρου συκιά²⁵. Την ίδια περίοδο έγραψε επίσης

---

21. Βλ. Β. Μαθιόπουλου, «Ο αλάνθαστος», Τα Νέα (Αθηνών), 16.8.1977, όπου δημοσιεύεται, με βάση σχετική μαρτυρία του Γεώργιου Μούσκου, το περιστατικό και αναφέρεται λανθασμένα ότι θανών ήταν ο Ιερομόναχος Μεθόδιος (†1950) από τη Γαλάτα. Για το αγγελτήριο και τη διάψευση του θανάτου του Πορφυρίου βλ. «Πένθη», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 19.4.1936· «Κακοήθης επιστολογράφος», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 21.4.1936.

22. Γλαύκου Χρίστη, «Δύο Κυπριώτικες παραδόσεις για την Παναγία του Κύκκου», Κυπριακά Χρονικά 11(1934)209 [αρ. τεύχους 3, Ιούλ.- Σεπτ. 1934]. Για το συγγραφικό έργο του Μακαρίου, όταν ήταν ακόμη Κυκκώτης μοναχός, βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το νεανικό συγγραφικό έργο του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ´», Μικροφιλολογικά 22(2007)48-52.

23. Γλαύκου Χρίστη, Ποικίλα ψήγματα γραφής, Λευκωσία 2003, σ. 135.

24. Παύλου Ξιούτα, «Η Πέρτικα», Πάφος 1(1935-36)210 [αρ. τεύχους 7, Μάρτιος 1936].

25. Μιχαήλ Κυκκώτη, «Για τη “συτζιά”», Κυπριακά Γράμματα 2(1935-36)105-106 [αρ. τεύχους 26, Νοέμβριος 1935].

αριθμό ποιημάτων και μερικά πεζογραφήματα, τα οποία δημοσίευσε με ψευδώνυμο στον κυπριακό τύπο και μέχρι σήμερα παραμένουν αθησαύριστα²⁶.

Ο Μακάριος αποφοίτησε από το Παγκύπριο Γυμνάσιο, επί Γυμνασιάρχιας (1934-36) Ιωάννη Κατσουρού, με το όνομα Μιχαήλ Χριστοδούλου Κυκκώτης και βαθμό 9.14 «πάνυ καλώς», το 1936. Το ίδιο έτος ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους ακόμη δύο Κυκκώτες δόκιμοι, ο προαναφερθείς παιδικός του φίλος Αντώνιος Ερωτοκρίτου και ο Αντώνιος Γεωργίου²⁷. Στη συνέχεια επέστρεψε στη Μονή, όπου του ανετέθη το διακόνημα του διευθυντή της Σχολής Κύκκου και του γραμματέα του Ηγουμενοσυμβουλίου²⁸.

Στο μεταξύ, τον Φεβρουάριο του 1937, τερματίστηκε η κρίση στις σχέσεις της Μονής με την Ιερά Σύνοδο, που σοβούσε από το 1931, οπότε, με την υποβολή

---

26. Τη μαρτυρία αυτή δίνει ο ίδιος στην ταινία «Μακάριος, η μεγάλη πορεία», όπου έγραψε και αφηγήθηκε το προαναφερθέν κείμενο με τα βιογραφικά του στοιχεία, το οποίο δημοσιεύτηκε από τον Α. Μιτσίδα, Άπαντα, τ. Β΄, ό.π., σ. 631-640. Η ταινία αυτή, διάρκειας 130 λεπτών, γυρίστηκε το 1977 σε παραγωγή και σκηνοθεσία Ευάγγελου Ιωαννίδη, μουσική Μίκη Θεοδωράκη και αφήγηση Μάνου Κατράκη και του ίδιου του Μακαρίου. Βλ. Ανδρέα Στυλιανού, «Μια ταινία του Ευάγγελου Ιωαννίδη. "Μακάριος: η μεγάλη πορεία". Από τα παιδικά χρόνια του Εθνάρχη ως το θάνατό του», Χαραυγή, 14.8.1977· Κώστα Γεννάρη, «Ο Μακάριος ουσιαστικά έγραψε το σενάριο ταινίας για την αγωνιστική Του ζωή. Η νέα παραγωγή του Ευάγγελου Ιωαννίδη», Φιλελεύθερος, 2.10.1977.

27. Παγκυπρίου Γυμνασίου, Αναμνηστικόν Λεύκωμα επί τη πεντηκονταετηρίδι του Παγκυπρίου Γυμνασίου 1893-1943, Λευκωσία 1944, σ. 122. Για τον βαθμό αποφοίτησής του βλ. Ά. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α΄, ό.π., σ. 49.

28. Βλ. Γιώργου Λιάνη, «Οι σπουδές στην Αθήνα και Βοστώνη», Τα Νέα (Αθηνών), 17.8.1977, όπου καταγράφεται μαρτυρία του π. Αντώνιου Ερωτοκρίτου. Στα βιογραφικά σημειώματα του Μακαρίου, όπως για παράδειγμα στο «Βιογραφικόν Σημείωμα», Απόστολος Βαρνάβας 11(1950)368, αναφέρεται ότι διετέλεσε διευθυντής της Σχολής Κύκκου, τίτλο, όμως, που έφερε ο τότε Έφορος και μετέπειτα Ηγούμενος Χρυσόστομος, ο οποίος ήταν και απόφοιτος Θεολογικής Σχολής, σε αντίθεση με τον Μακάριο, που είχε μόνο γυμνασιακή μόρφωση. Βλ. τη χωρίς αριθμό σελίδας σύντομη βιογραφία του τελευταίου, που προτάσσεται των κειμένων, στον τόμο: Ηγουμένου Κύκκου Χρυσόστομου, Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου, Κύπρος 1969.

παραίτησης εκ μέρους του Ηγουμένου Κλεόπα, ήρθη και το μέτρο πίεσης, που είχε ασκηθεί στην Αδελφότητα με την άρνηση των Αρχιερέων να χειροτονούν νέους Κυκκώτες μοναχούς σε Ιεροδιάκονους και Ιερομόναχους²⁹. Ωστόσο, πέρασε ενάμισι χρόνος, για να πραγματοποιηθούν νέες χειροτονίες, οι οποίες τελέστηκαν στον καθεδρικό ναό του Αγίου Θεοδώρου Πάφου από τον Μητροπολίτη Πάφου (1930-1947) Λεόντιο, στις 6 και 7 Αυγούστου 1938. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν και ο Μακάριος, ο οποίος χειροτονήθηκε στις 7 του μηνός, οπότε έλαβε και το εκκλησιαστικό του όνομα³⁰. Οι υπόλοιποι Κυκκώτες μοναχοί, που χειροτονήθηκαν από τον Λεόντιο, ήταν οι Καλλίνικος σε Ιερομόναχο και Στέλιος σε Ιεροδιάκονο, ο οποίος μετονομάσθη σε Γεράσιμο, καθώς και ο Νίκανδρος σε Ιερομόναχο, στις 6 και 7 του μηνός, αντιστοίχως³¹.

Ένα μήνα αργότερα, το Ηγουμενοσυμβούλιο αποφάσισε να παραχωρήσει υποτροφία στον νεαρό Ιεροδιάκονο για σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Όπως θυμάται ο συμμοναστής του π. Αντώνιος Ερωτοκρίτου, κατά την αναχώρησή του, τον Σεπτέμβριο του 1938, ο Μακάριος πήρε μαζί του, εκτός από τα θρησκευτικά του βιβλία, εκδόσεις σχετικές με τους Αριστοτέλη, Πλάτωνα, Γκαίτε και Ουγκώ, γεγονός που αντικατοπτρίζει και την ευρύτητα των ενδιαφερόντων του.

Η Μονή κάλυψε αρχικά τις δαπάνες για τα πρώτα χρόνια των σπουδών του και ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος αφοσιώθηκε απερίσπαστος στη μελέτη. Στο

---

29. Για την κρίση αυτή και τις επιπτώσεις της στη ζωή της Μονής βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου* (1931), ό.π., σ. 18-42.

30. Η χειροτονία του σημειώθηκε στο Μοναχολόγιο της Μονής, όπου όμως, αναφέρεται ότι πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο, αντί τον Αύγουστο του 1938: «7.7.38. Έχειροτονήθη ὁ Δόκιμος Μιχαήλ εἰς Ἱεροδιάκον ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτη Πάφου Λεοντίου μετονομασθεὶς Μακάριος». Βλ. *Αρχεῖο Ἱεράς Μονῆς Κύκκου, Μοναχολόγιον*, σ. 34. (Το Μοναχολόγιο εἶναι χωρὶς ἀρίθμηση σελίδων. Ἡ ἀρίθμηση εἶναι δική μας). Στα βιογραφικά του σημειώματα αναφέρεται, λανθασμένα, ὅτι χειροτονήθηκε στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη στη Λευκωσία, ἀντὶ στον ναό του Αγίου Θεοδώρου στην Πάφο, ὅπως μαρτυρεῖται στον τύπο της εποχῆς. Βλ. *Ελευθερία*, 4.8.1938, 25.8.1938. Ἀς σημειωθεῖ ὅτι φωτογραφία ἀπὸ τὴ χειροτονία του δημοσιεύτηκε ἀπὸ τον Γ. Μούσκο, *Ὁ Μακάριος ὅπως τον ἔζησα*, ό.π., σ. 32, καθώς και ἀπὸ ἄλλους.

31. *Αρχεῖο Ἱεράς Μονῆς Κύκκου, Μοναχολόγιον*, σ. 34.

μεταξύ, όμως, ξέσπασε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, οπότε η Κύπρος απεκόπη από την Ελλάδα. Ο Μακάριος επιχείρησε αρχικά, λίγο πριν από την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα, να επιστρέψει στην ιδιαίτερή του πατρίδα με πλοίο, που βρισκόταν στον Πειραιά και θα αναχωρούσε για το νησί. Δεν πρόλαβε, όμως, να φθάσει έγκαιρα, γεγονός που απέβη σωτήριο για τη ζωή του, αφού το πλοίο κτυπήθηκε από γερμανικά αεροπλάνα και βυθίστηκε, χωρίς να σωθεί κανείς από τους επιβαίνοντες³².

Την περίοδο αυτή ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος παρέμεινε στην Ελλάδα και έζησε, μαζί με τον ελληνικό λαό, τις κακουχίες της ξένης κατοχής. Για μεγάλο χρονικό διάστημα στερείτο ακόμη και του απαραίτητου για τη συντήρησή του φαγητού, γεγονός που κατέστησε τον οργανισμό του ευάλωτο, με αποτέλεσμα να αρρωστήσει κατά καιρούς³³. Επίσης κινδύνευσε με σύλληψη από τους Ιταλούς και φυλάκιση σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως ή εκτόπιση, ως Άγγλος υπήκοος. Επενέβη, όμως, ο Αρχιεπίσκοπος Ελλάδος (1941-1949) Δαμασκηνός, ο οποίος πέτυχε, ώστε ο Μακάριος να παραμείνει στην Αθήνα, με την υποχρέωση να παρουσιάζεται μία φορά τη βδομάδα στο ειδικό τμήμα για τους «αλλοδαπούς»³⁴.

Στο μεταξύ κατάφερε και εξασφάλισε σχετική άδεια της Αρχιεπισκοπής Αθηνών, ημερομηνίας 27 Μαρτίου 1941, για να υπηρετεί στον ναό της Αγίας Ειρήνης στην οδό Αιόλου³⁵, ενώ, από το 1943, άρχισε να εργάζεται και στο γυμνάσιο - φροντιστήριο του ψάλτη του ναού της Αγίας Ειρήνης, Νικόλαου Φίλιππα, που βρισκόταν στο Μέγαρο Εμποροϋπαλλήλων, στην οδό Μητροπόλεως, όπου δίδαξε θρησκευτικά και νέα ελληνικά³⁶. Κατάφερε έτσι, στα δύσκολα εκείνα

---

32. Βλ. Α. Μιτσιδης, Άπαντα, τ. Β΄, ό.π., σ. 631, όπου παρατίθεται αφήγηση του ίδιου του Μακαρίου.

33. Γ. Μούσκου, Ο Μακάριος όπως τον έζησα, ό.π., σ. 34-35.

34. Ά. Παυλίδης, Μακάριος, τ. Α΄, ό.π., σ. 60. Ας σημειωθεί ότι σώζεται φωτογραφία του Μακαρίου ως Ιεροδιακόνου να λειτουργεί μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, στις 11 Οκτωβρίου 1942, στην Αθήνα. Βλ. Α. Μιτσιδης, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 32.

35. «Εδώ χειροτονήθηκε ο Μακάριος, λέει ο παπα - Χρυσόστομος της Αγίας Ειρήνης στην Αιόλου», Ελευθεροτυπία (Αθηνών), 4.8.1977.

36. «Δεν έδειχνε τη δύναμη που είχε μέσα του! λέει ένας Γυμνασιάρχης που γνώριζε τον Μακάριο στα νεανικά του χρόνια», Κύπρος, 8.8.1977. Ας σημειωθεί

χρόνια, να εξασφαλίζει ένα μικρό, αλλά σταθερό εισόδημα, γεγονός που του επέτρεψε να επιβιώσει.

Από τις πλέον τραυματικές εμπειρίες του ήταν η μετάβασή του στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, την πρωτομαγιά του 1944, για να βρει, ανάμεσα στους διακόσιους εκτελεσθέντες από τους Γερμανούς, τη σορό του γιου του γέροντα πρωθιερέα της Αγίας Ειρήνης, όπου υπηρετούσε. Όπως αφηγήθηκε αργότερα ο πρόεδρος της Πανελληνίου Ενώσεως Αναπήρων Πολέμου Δημοσίων Υπαλλήλων Παναγιώτης Μαλλιός, ο νεαρός Ιεροδιάκονος, φανερά σοκαρισμένος, στεκόταν ενεδός μπροστά στο θέαμα των νεκρών, προσευχόμενος να μην τύχει να ξαναζήσει τέτοια τραγωδία³⁷.

Ο Μακάριος, παρά τα πολλά προβλήματα που αντιμετώπιζε, εξαιτίας των σκληρών συνθηκών της γερμανικής κατοχής, κατάφερε και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή, από όπου αποφοίτησε με άριστα το 1942. Ακολούθως γράφτηκε στη Νομική Σχολή, όπου παρακολούθησε μαθήματα για δύο περίπου χρόνια³⁸. Αποφάσισε δε, μετά την απελευθέρωση, να συνεχίσει τις σπουδές του στην Αμερική και να ακολουθήσει ακαδημαϊκή καριέρα. Γι' αυτό, ύστερα από σύντομη επίσκεψη τον Οκτώβριο του 1945³⁹ στην Κύπρο, επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου στις 13 Ιανουαρίου 1946 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος και προχειρίστηκε Αρχιμανδρίτης στον ναό της Αγίας Ειρήνης, από τον Μητροπολίτη Αργυροκάστρου Παντελεήμονα⁴⁰. Στη συνέχεια διορίστηκε από την Αρχιεπισκοπή

ότι σε κάποια από τα βιογραφικά σημειώματά του αναφέρεται ότι δίδαξε μετά την απελευθέρωση. Ενδεικτικά βλ. Α. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α', ό.π., σ. 69.

37. «Στιγμιότυπα από τη ζωή του Εθνάρχου», Ανεξάρτητος, 8.8.1977· Α. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α', ό.π., σ. 65-66.

38. Βλ. μαρτυρία του ίδιου του Μακαρίου, όπως δημοσιεύτηκε από τον Α. Μιτσίδη, Άπαντα, τ. Β', ό.π., σ. 634.

39. Βλ. Φωνή της Κύπρου, 27.10.1945· «Νέος Θεολόγος», Ελπίς 3(1945)21 [αρ. τεύχους 25, Σεπτ. (sic) 1945].

40. Στο Μοναχολόγιο της Μονής αναφέρεται, λανθασμένα, ως ημερομηνία χειροτονίας του Μακαρίου η 24η Φεβρουαρίου 1946, ίσως γιατί τότε έφθασε η σχετική πληροφορία στην Αδελφότητα: «24.2.946. Έχειροτονήθη ό Μακάριος Έεροδιάκονος εις Έερομόναχον εις Άθήνας υπό τοϋ Μητροπολίτου Άργυροκάστρου Παντελεήμονος». Βλ. Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, Μοναχολόγιον, σ. 35. Φωτογραφίες από την τελετή της χειροτονίας του σε

Αθηνών ιερατικός προϊστάμενος και ιεροκήρυκας στον ναό της Αγίας Παρασκευής Καλλιπόλεως, στον Πειραιά⁴¹.

Από την περίοδο αυτή είναι γνωστά δύο κείμενά του: η ομιλία του κατά τη χειροτονία του σε Ιερομόναχο και τη χειροθεσία του σε Αρχιμανδρίτη, και το άρθρο του «Ο Χριστιανισμός και τα κοινωνικά προβλήματα», που δημοσίευσε σε αθηναϊκό περιοδικό το 1946. Στο πρώτο από αυτά εξέφρασε τις σκέψεις του για το νέο εκκλησιαστικό διακόνημά του και διατύπωσε τις ευχαριστίες του προς τους πατέρες της Μονής Κύκκου, τους γονείς του και προς όσους τον στήριξαν πνευματικά στην πορεία του⁴². Στο δεύτερο σχολιάζει τον κοινωνικό ρόλο του Χριστιανισμού και τονίζει τη συμβολή του στην εξάλειψη της κοινωνικής ανισότητας και στην ηθικοποίηση του ανθρώπου. Αναφέρεται ακόμη στις βασικές αρχές των λεγόμενων χριστιανικών σοσιαλιστικών κομμάτων, σημειώνοντας ότι αρκετά από αυτά παρερμήνευαν τον Χριστιανισμό, που εκλήφθη ως μια απλή κοινωνικοοικονομική κίνηση⁴³.

Ακολούθως, με τη βοήθεια του καθηγητή του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Αμίλκα Αλιβιζάτου⁴⁴, εξασφάλισε υποτροφία, κατόπιν διαγωνισμού, από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών για σπουδές κοινωνιολογίας της θρησκείας στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης και αναχώρησε, τον Σεπτέμβριο του 1946, για την

πρεσβύτερο δημοσιεύτηκαν από τους Γ. Μούσκο, Ο Μακάριος όπως τον έζησα, ό.π., σ. 35· Α. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α΄, ό.π., σ. 69, καθώς και από άλλους.

41. «Βιογραφικόν Σημείωμα», ό.π., σ. 368. Αργότερα, ο Μακάριος, όταν πραγματοποίησε, ως Μητροπολίτης Κιτίου, την πρώτη επίσκεψή του στην Αθήνα, έσπευσε να τελέσει, στις 24 Σεπτεμβρίου 1949, τη θεία λειτουργία στον ναό αυτό. Βλ. «Χρονικά», Απόστολος Βαρνάβας 10(1949)407.

42. Α. Μιτσίδη, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 11-13.

43. Πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό των Αθηνών Λυχία 1(1946)41, 53, και αναδημοσιεύτηκε από τον Α. Μιτσίδη, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 43-46.

44. Α. Μιτσίδη, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 71-72. Προς τον Αλιβιζάτο, ο Μακάριος εξέφρασε την ευαρέσκειά του, το 1958, με τη συγγραφή του προλόγου σε τιμητικό γι' αυτόν τόμο, με ομιλία του κατά την επίδοση του τόμου και με σχετική επιστολή του. Βλ. Α. Μιτσίδη, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 57, τ. Β΄, ό.π., σ. 129-130, 193-194.

Αμερική⁴⁵. Το ταξίδι του υπήρξε περιπετειώδες, και του προκάλεσε μεγάλη ταλαιπωρία, αφού το πλοίο, στο οποίο επιβιβάστηκε, μετέφερε κάρβουνο και ανά μικρά χρονικά διαστήματα σταματούσε στα μεγάλα λιμάνια της περιοχής, όπως στη Σμύρνη και σε πόλεις της Ιταλίας, με αποτέλεσμα να διαρκέσει πενήντα περίπου ημέρες⁴⁶.

Στην Αμερική ο Μακάριος εγκαταστάθηκε στο Ουέλλινφορτ της Φιλαδέλφειας⁴⁷ και φοίτησε σε ειδική Σχολή για εκμάθηση της αγγλικής γλώσσας. Στη συνέχεια, τον Ιανουάριο του 1947, μετέβη στη Βοστώνη, όπου άρχισε να παρακολουθεί τα μαθήματά του, που θα διαρκούσαν για τρία περίπου χρόνια, αλλά στη συνέχεια τα επέκτεινε στα πέντε. Όπως αναφέρεται, το πρώτο χρονικό διάστημα της παραμονής του στην Αμερική, αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες, ειδικά ως προς το ζήτημα της οικονομικής επιβίωσης, αφού παρουσιάζονταν προβλήματα στην έγκαιρη παραλαβή των χρημάτων της υποτροφίας του. Σε μεταγενέστερο στάδιο, όμως, κλήθηκε να υπηρετήσει στον ορθόδοξο ναό της πόλης, όπου λάμβανε κάποια αντιμισθία, με αποτέλεσμα οι συνθήκες ζωής του να βελτιωθούν⁴⁸. Σύμφωνα με τους καθηγητές του, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος υπήρξε πρότυπο σπουδαστή, ο οποίος παρακολουθούσε πάντοτε με προσοχή τη διδασκαλία των μαθημάτων⁴⁹.

Στο μεταξύ, κατά τον δεύτερο χρόνο των σπουδών του, συγκροτήθηκε στην Κύπρο εκλογική συνέλευση με σκοπό την πλήρωση των μητροπολιτικών θρόνων Πάφου και Κιτίου. Το μεταπολεμικό κλίμα της εποχής, όμως, είχε αντίκτυπο και στον εκκλησιαστικό χώρο, με αποτέλεσμα οι εκλογές να έχουν πολιτική χροιά, με

---

45. «Βιογραφικόν Σημείωμα», ό.π. σ. 368, όπου παρατίθενται και άλλες πληροφορίες για τη ζωή του. Επίσης βλ. Α. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α΄, ό.π., σ. 73.

46. Βλ. Ph. Le Geyt, Makarios in exile, ό.π., σ. 91-92· Α. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α΄, ό.π., σ. 75-76. Στο ταξίδι αυτό αναφέρεται και σε επιστολή του, ημερομηνίας 12 Φεβρουαρίου 1947, προς τον Μιλτιάδη Οικονομόπουλο. Βλ. Κύπρου Χρυσάνθη, «Επτά χειρόγραφες επιστολές του Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄», Πνευματική Κύπρος (207-208)(1977)67.

47. Ph. Le Geyt, Makarios in exile, ό.π., σ. 92.

48. Ο. Φαλλάτσι, Συνάντηση με την Ιστορία, ό.π., σ. 538· Γ. Μούσκου, Ο Μακάριος όπως τον έζησα, ό.π., σ. 37.

49. Emil Lengyel, From Prison to Power, Chicago 1964, σ. 236.

τη δεξιά να προβάλλει, ως υποψήφιο για τον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, τον πρώην Ηγούμενο Κύκκου Κλεόπα και την αριστερά τον Μακάριο⁵⁰.

Ας σημειωθεί ότι σημαντικό ρόλο στην προώθηση της υποψηφιότητας του Μακαρίου διαδραμάτισε ο γιατρός Μιλτιάδης Οικονομόπουλος, πρώτος εξάδελφος του πατέρα του, ο οποίος σπούδασε στην Αθήνα, όπου συνδέθηκε με τον Μακάριο, και έζησαν μαζί τις κακουχίες της γερμανικής κατοχής⁵¹. Ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος, όμως, όταν πληροφορήθηκε τα σχετικά με την υποψηφιότητα Κλεόπα, αρνήθηκε, με τηλεγράφημα και επιστολή προς τον Οικονομόπουλο, να την αποδεχθεί, από σεβασμό προς τον πρώην Ηγούμενό του⁵². Όπως φαίνεται επίσης και από άλλη επιστολή του προς τον Οικονομόπουλο, τον Δεκέμβριο του 1947, ο Μακάριος δεν ήθελε να προβάλλεται ως υποψήφιος οποιασδήποτε παράταξης, αφού θεωρούσε ότι αυτό ήταν απαράδεκτο για έναν εκκλησιαστικό άνδρα⁵³.

Ωστόσο οι εκλογές για την πλήρωση του θρόνου διεξήχθησαν και ο Μακάριος, παρά τη σαφή δήλωσή του ότι δεν ενδιαφερόταν, πλειοψήφησε σε ειδικούς αντιπροσώπους του Κλεόπα. Ο θάνατος, όμως, του Αρχιεπισκόπου Λεοντίου, τον Ιούλιο του 1947, 36 μόλις ημέρες μετά την εκλογή του, ακύρωσε τη διαδικασία, που επανελήφθη το 1948. Τη φορά αυτή ο Μακάριος προβλήθηκε από

---

50. Ενδεικτικά, για τις υποψηφιότητες Κλεόπα και Μακαρίου, βλ. Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 3.7.1947 και Πάφος, 3.7.1947, αντιστοίχως.

51. Για τον ρόλο του Οικονομόπουλου βλ. Α. Παυλίδη, Μακάριος, τ. Α΄, ό.π., σ. 65· Α. Μιτσιδης, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 85-88. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι επτά επιστολές και το τηλεγράφημα, που έστειλε ο Μακάριος την περίοδο αυτή στον Οικονομόπουλο, παρατέθηκαν για πρώτη φορά από τον Κ. Χρυσάνθη, «Επτά χειρόγραφες επιστολές», ό.π., σ. 67-86. Οι επιστολές αυτές δημοσιεύτηκαν στη συνέχεια από διάφορους συγγραφείς. Ενδεικτικά βλ. Ν. Νεάρχου, Άπαντα, τ. ΙΗ΄, ό.π., σ. 480-502.

52. Βλ. Κ. Χρυσάνθη, «Επτά χειρόγραφες επιστολές», ό.π., σ. 79-80 (η επιστολή) και 87 (το τηλεγράφημα). Επίσης βλ. «Ο Μακάριος παρητήθη της υποψηφιότητος διά τον μητροπολιτικόν θρόνον Πάφου», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 11.7.1948.

53. Βλ. Κ. Χρυσάνθη, «Επτά χειρόγραφες επιστολές», ό.π., σ. 81-82, όπου παρατίθεται η σχετική επιστολή του Μακαρίου.

τη δεξιά, ως υποψήφιος για τον μητροπολιτικό θρόνο Κιτίου⁵⁴, ενώ η αριστερά υποστήριξε τον Σιναΐτη Αρχιμανδρίτη Ανδρόνικο Βρυωνίδα (†1951) από τον Στατό της Πάφου⁵⁵, ο οποίος είχε και τη στήριξη των ελληνικών σωματείων της Αιγύπτου. Ο Βρυωνίδης πλειοψήφησε αρχικά στις λαϊκές ψήφους, στην τελική εκλογή, όμως, που διεξήχθη στις 8 Απριλίου 1948, ο Μακάριος υπερίσχυσε του αντιπάλου του και ανεδείχθη Μητροπολίτης Κιτίου, αφού εξασφάλισε τις περισσότερες ψήφους των οφφικιάλιων μελών της συνέλευσης⁵⁶.

Σύμφωνα με μαρτυρία του Μακαρίου, καθοριστικό ρόλο στην προώθηση της υποψηφιότητάς του διαδραμάτισε ο τότε γραμματέας της ΣΕΚ Μιχαήλ Πισσάς (1921-2010)⁵⁷. Ο τελευταίος αναφέρθηκε αργότερα στην εμπλοκή του στις εκλογές, σημειώνοντας ότι πρόβαλε αρχικά την υποψηφιότητα Μακαρίου για τον μητροπολιτικό θρόνο Πάφο και πως αργότερα, μετά την ακύρωση των εκλογών, λόγω του θανάτου του Λεοντίου, μερίμνησε για να μετατεθεί στη μητροπολιτική περιφέρεια Κιτίου⁵⁸. Ωστόσο, η μαρτυρία αυτή, όσον τουλάχιστον αφορά στις

---

54. Ενδεικτικά βλ. «Ποίοι οι υποψήφιοι Μητροπολίται της Εθνικόφρονος Παρατάξεως», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 16.1.1948· «Ενιαίον το Μέτωπον των Εθνικοφρόνων. Θα υποστηριχθή μετά φανατισμού υφ' όλων ανεξαιρέτως των Εθνικοφρόνων ως Μητροπολίτης Κιτίου ο Μακάριος Κυκκώτης», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 23.1.1948.

55. Για τον Αρχιμανδρίτη Ανδρόνικο Βρυωνίδα βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι Κύπριοι μοναχοί του Σινά Αρχιεπίσκοπος Μακάριος (1545-1547) και Αρχιμανδρίτης Ανδρόνικος Βρυωνίδης (1885-1951)», Απόστολος Βαρνάβας 58(1997)111-120· Αριστεΐδη Κουδουνάρη, Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920, Λευκωσία 2010, σ. 78-79.

56. «Ο Μακάριος Κυκκώτης εξελέγη Μητροπολίτης Κιτίου διά ψήφων 28 κατά 19», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 9.4.1948. «Εκλογή Μητροπολίτου Κιτίου», Απόστολος Βαρνάβας 9(1948)43-46. Επίσης βλ. Α. Μισίδη, Άπαντα, τ. Α', ό.π., σ. 90-91.

57. Βλ. Γιάννη Γουδελή, Ταξίδια και Λογισμοί. Κύπρος, Αθήνα 1975, σ. 35, όπου αναφέρεται σε συνομιλία του με τον Μακάριο, παρόντος και του Πισσά.

58. Κλείτου Ιωαννίδη, Πρόσωπα και Ιδέες, τ. Η', Λευκωσία 2010, σ. 158. Οπωσδήποτε, όμως, ο Πισσάς υποστήριξε την εκλογή Μακαρίου για τον μητροπολιτικό θρόνο Κιτίου, αφού υπήρξε ανάμεσα στους ομιλητές των διαφόρων

εκλογές για τον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, ίσως να μην αποδίδει με ακρίβεια τα συμβάντα, αφού ο Πισσάς εκπροσωπούσε την εργατική ένωση της δεξιάς, ενώ είναι γνωστό ότι τον Μακάριο στήριζε η αριστερά, στην οποία είχε προωθήσει την υποψηφιότητά του ο συγγενής του Πολυνείκης Χαραλάμπους, ιδιοκτήτης του ξενοδοχείου «Αλόη»⁵⁹.

Μετά την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων των εκλογών, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος αντιμετώπισε το δίλημμα της διακοπής των σπουδών του και της αφιέρωσής του στους αγώνες του κυπριακού λαού, ή της συνέχισής τους, με κατάληξη μία υποσχόμενη ακαδημαϊκή καριέρα⁶⁰. Τελικά επέλεξε το πρώτο και επέστρεψε στις 9 Ιουνίου 1948 στην Κύπρο⁶¹, όπου στις 13 του ίδιου μηνός, χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Κιτίου από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1947-1950) Μακάριο Β΄⁶². Στον ενθρονιστήριο λόγο του εξέφρασε για άλλη μια φορά τις θερμές ευχαριστίες του προς την Αδελφότητα της Μονής Κύκκου, για την εκκλησιαστική αρωγή, που του προσέφερε, και τη μέριμνά της για τον πνευματικό καταρτισμό του⁶³.

Παρά το γεγονός ότι εκαιέτο πλέον να υπηρετήσει την Εκκλησία Κύπρου από έναν άλλο τομέα, ο Μακάριος δεν απεκόπη από τη Μονή Κύκκου, αλλά

προεκλογικών συγκεντρώσεων. Ενδεικτικά βλ. «Αι μητροπολιτικά εκλογαί», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 1.2.1948.

59. Κώστα Σοφοκλέους, Πάλη για την Ελευθερία, τ. Α΄, Λευκωσία 2003, σ. 407.

60. Βλ. Βάσου Μαθιόπουλου, «Η ζωή στο Μοναστήρι σφραγίζει μια ζωή», Τα Νέα (Αθηνών), 17.8.1977 (όπου σχετική μαρτυρία του Μακαρίου)· Κ. Χρυσάνθη, «Επτά χειρόγραφες επιστολές», ό.π., σ. 71-78 (όπου σχετική επιστολή του Μακαρίου προς τον Μιλτιάδη Οικονομόπουλο)· Ο. Φαλλάτσι, Συνάντηση με την Ιστορία, ό.π., σ. 539 (όπου η προαναφερθείσα συνέντευξή του).

61. «Ο Μακάριος», Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 9.6.1948.

62. «Χειροτονία, Ενθρόνισις και Εγκαθίδρυσις Μητροπολίτου Κιτίου», Απόστολος Βαρνάβας 9(1948)79-90. Η χειροτονία του σημειώθηκε στο Μοναχολόγιο της Μονής: «13.6.948. Ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Ἐπαρχίας Κιτίου ὁ Μακάριος εἰς Ἅγιον Ἰωάννην Ἀρχιεπισκοπῆς συλλειτουργούντων τοῦ Μακαριωτάτου Μακαρίου, τοῦ ἁγίου Πάφου Κλεόπα καί τοῦ Ἁγίου Κυρηναίας Κυπριανοῦ». Βλ. Αρχεῖο Ἱεράς Μονῆς Κύκκου, Μοναχολόγιον, σ. 36.

63. Βλ. Α. Μιτσιῶδη, Ἄπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 14-16, όπου δημοσιεύεται ο λόγος που εκφώνησε κατά τη χειροτονία του.

διατήρησε στενούς δεσμούς με την Αδελφότητά της, η οποία του παρείχε συνεχή την υποστήριξή της στα παραγμένα χρόνια, που ακολούθησαν⁶⁴. Αρχικά, με την εγκατάστασή του στη Μητρόπολη Κιτίου, ο Μακάριος εξασφάλισε, με την έγκριση του Ηγουμένου Χρυσοστόμου, τις υπηρεσίες του Κυκκώτη Ιερομόναχου Καλλινίκου (†1970) από την Πενταλιά, ο οποίος αργότερα τον ακολούθησε στην Αρχιεπισκοπή, και διετέλεσε οικονόμος του, μέχρι το τέλος της ζωής του⁶⁵. Επίσης, συνεργάστηκε στενά με τον Ηγούμενο Χρυσόστομο για την επίλυση του ζητήματος της μόρφωσης του κλήρου, μετά την απόφαση της Αδελφότητας, τον Μάρτιο του 1949, να αναλάβει τη δαπάνη για την ανέγερση και τον εξοπλισμό του κτηρίου της υπό ίδρυση Ιερατικής Σχολής, σε γη της Μονής, κοντά στο Μετόχιο «Άγιος Προκόπιος», που λειτούργησε στις 11 Ιανουαρίου του επόμενου έτους⁶⁶. Ο Μακάριος εξέφρασε πολλές φορές στη συνέχεια, όπως για παράδειγμα με ομιλίες του κατά τα έτη 1951, 1955, 1959, 1960⁶⁷, και με επιστολή στον Ηγούμενο Χρυσόστομο, τον Μάρτιο του 1952⁶⁸, τις θερμές ευχαριστίες του στη Μονή Κύκκου για την ουσιαστική βοήθειά της στη λειτουργία της Σχολής. Στο δε Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου διοργάνωνε κατά καιρούς, ως Αρχιεπίσκοπος πλέον, με τη συνεργασία του Ηγουμένου Χρυσοστόμου, Ιερατικά Συνέδρια για την επιμόρφωση του κλήρου, όπως τα έτη 1951, 1953, 1955, 1960 και 1966⁶⁹.

Στα πλαίσια της στενής συνεργασίας τους, οι Μακάριος και Χρυσόστομος επισκέφθηκαν στα τέλη Σεπτεμβρίου - αρχές Οκτωβρίου 1949 την

---

64. Για τους χρονολογικούς σταθμούς της ζωής του Μακαρίου βλ. Άντρου Παυλίδη, «Μακάριος Γ΄ αρχιεπίσκοπος», Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τ. 12ος, Λευκωσία 2011-2012, σ. 187-212· Ουρανίας Κοκκίνου, «Βιογραφικό. Ο Αρχιεπίσκοπος και Εθνάρχης Μακάριος Γ΄ Πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας», στον τόμο: Ν. Νεάρχου, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 15-16.

65. «†Καλλίνικος Κυκκώτης», Απόστολος Βαρνάβας 31(1970)382.

66. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η μόρφωση του κυπριακού κλήρου και η Ιερατική Σχολή “Απόστολος Βαρνάβας”», στον τόμο: Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας», Υψίστου Κλήσις, Λευκωσία 2003, σ. 19-21.

67. Βλ. Α. Μιτσιόδη, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 441-446, όπου δημοσιεύονται σχετικές ομιλίες του.

68. Ν. Νεάρχου, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 298-299.

69. Βλ. Α. Μιτσιόδη, Άπαντα, τ. Α΄, ό.π., σ. 479-489, όπου επίσης δημοσιεύονται σχετικές ομιλίες του.

Κωνσταντινούπολη, για διαβουλεύσεις σε θέματα ευρύτερου εκκλησιαστικού ενδιαφέροντος, με τον Οικουμενικό Πατριάρχη (1948-1972) Αθηναγόρα⁷⁰. Η συνεργασία τους ενδυναμώθηκε περαιτέρω, μετά την ανάδειξη του Μακαρίου, στις 20 Οκτωβρίου 1950, στον αρχιεπισκοπικό θρόνο⁷¹, οπότε τέθηκε επικεφαλής της Εθναρχούσας Εκκλησίας και των αγώνων του λαού για τερματισμό της αποικιοκρατίας. Κορυφώθηκε δε, κατά την περίοδο του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-59), οπότε η Μονή στήριξε την απόφαση του Μακαρίου για δυναμική διεκδίκηση του ενωτικού αιτήματος και χρηματοδότησε την προετοιμασία και διεξαγωγή του⁷².

Την περίοδο αυτή, η Μονή Κύκκου παρείχε καταφύγιο σε 35 περίπου αντάρτες, τόσο μέσα στο κτηριακό συγκρότημά της, όσο και στα 15 κρησφύγετα, που κατασκευάστηκαν σε παρακείμενες τοποθεσίες. Ανάμεσα στους αντάρτες, που τροφοδοτήθηκαν και διευκολύνθηκαν στις μετακινήσεις τους, περιλαμβάνονταν ο αρχηγός της ΕΟΚΑ Γεώργιος Γρίβας - Διγενής και οι ήρωες Χαράλαμπος Μούσκος και Μάρκος Δράκος, γεγονός που κατέστησε την περιοχή κέντρο του Αγώνα⁷³. Στους χώρους της Μονής πραγματοποιήθηκε επίσης η συνάντηση Μακαρίου - Γεωργίου Γρίβα Διγενή, τον Ιανουάριο του 1956, όπου συζητήθηκαν η πορεία του Αγώνα και οι επόμενοι στόχοι του. Ο Μακάριος θεώρησε καλό να καλύψει την εκεί μετάβασή του με τις χειροτονίες των μοναχών Κυρίλλου σε Ιερομόναχο και Ιερωνύμου σε Ιεροδιάκονο, που τέλεσε στη Μονή,

---

70. «Χρονικά», Απόστολος Βαρνάβας 10(1949)407.

71. «Μακάριος Γ΄. Τα προ της εκλογής. Τα κατά την εκλογήν. Τα κατά την ενθρόνισιν», Απόστολος Βαρνάβας 11(1950)347-367. Η εκλογή του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο σημειώθηκε στο Μοναχολόγιο της Μονής, όπου αναφέρεται, λανθασμένα, ότι έγινε στις 20 Νοεμβρίου αντί στις 20 Οκτωβρίου 1950: «20.11.950. Ήξελέγη Ἄρχιεπίσκοπος ὁ ἀπό Κιτίου Μακάριος Γ΄». Βλ. Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, Μοναχολόγιον, σ. 37.

72. Κλείτου Ιωαννίδη, Η Συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1955-1959, τ. Α΄, Λευκωσία 2003, σ. 111-112, 200-202.

73. Γεώργιου Γρίβα Διγενή, Χρονικόν Αγώνος 1955-1959, Λευκωσία ²1997, σ. 594-623· Ηγουμένου Χρυσοστόμου, Η Μονή Κύκκου, ό.π., σ. 86· Σπύρου Παπαγεωργίου, Κυπριακή Θύελλα 1955-1959, Λευκωσία 1977, σ. 412-459, 500-514· Κλ. Ιωαννίδη, Η Συμβολή, τ. Α΄, ό.π., σ. 336.

αμέσως μετά την άφιξή του. Ακόμη, εντάχθηκαν στην ΕΟΚΑ αρκετοί Κυκκώτες μοναχοί, οι οποίοι προσέφεραν πολύτιμες υπηρεσίες, κυρίως στην τροφοδοσία και τις μετακινήσεις των ανταρτών. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και ο Ηγούμενος Χρυσόστομος, ο οποίος μυήθηκε από τον Μακάριο και είχε την ευθύνη για την οικονομική ενίσχυση του Αγώνα και τη χρηματική στήριξη των οικογενειών των ανταρτών και των συλληφθέντων⁷⁴. Για την προσφορά αυτή της Μονής Κύκκου, ο Μακάριος έκανε ξεχωριστή αναφορά σε ομιλία του, στις 15 Αυγούστου 1959, ημέρα εορτασμού της Κοίμησης της Θεοτόκου, οπότε λειτούργησε και κήρυξε στο καθολικό της⁷⁵.

Ο Ηγούμενος Χρυσόστομος συμμετείχε επίσης στην αποστολή των Κυπρίων, που κλήθηκαν στην αγγλική πρωτεύουσα, για να συμμετάσχουν στην επικύρωση των άδικων Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου, στις 19 Φεβρουαρίου 1959. Σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες, σταθμίζοντας τους κινδύνους διχοτόμησης του νησιού σε περίπτωση, που δεν επικυρώνονταν οι Συμφωνίες, παρότρυνε τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο να τις υπογράψει, όπως και έπραξε⁷⁶. Για το συνολικό έργο του, ο Μακάριος, ως επικεφαλής της Ιεράς Συνόδου, τίμησε τον πνευματικό του πατέρα με το «Χρυσό Μετάλλιο του Αποστόλου Βαρνάβα», στις 11 Απριλίου 1971, οπότε εκφώνησε θερμό λόγο για την εθνική και κοινωνική του δράση⁷⁷.

Παρόμοια στήριξη από τη Μονή Κύκκου, τόσο σε πολιτικό, όσο και σε εκκλησιαστικό επίπεδο, ο Μακάριος αναζήτησε και μετά την εκλογή του από την ελληνοκυπριακή κοινότητα, στις 13 Δεκεμβρίου 1959, σε πρώτο πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας και την επίσημη ανάληψη των καθηκόντων του, στις 16

---

74. Γ. Γρίβα Διγενή, Χρονικόν Αγώνος, ό.π., σ. 624· Κλ. Ιωαννίδη, Η Συμβολή, τ. Α΄, ό.π., σ. 27, 30, 34, 78, 83, 236, τ. Β΄, ό.π., σ. 782, 926· Φοίβου Πρωτοπαπά (επιμ.), Μητρώον Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959, τ. Γ΄, Λευκωσία 2004, σ. 1382. Για μια συνοπτική θεώρηση της συμβολής της Μονής Κύκκου στον αγώνα της ΕΟΚΑ βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η συμβολή της Μονής Κύκκου στους εθνικούς αγώνες», Ενατενίσσεις 6(2008)58-61.

75. Βλ. Ν. Νεάρχου, Άπαντα, τ. Δ΄, ό.π., σ. 66-69, όπου δημοσιεύεται η ομιλία του.

76. Σχετικές μαρτυρίες για το περιστατικό δημοσίευσαν οι παριστάμενοι στις συνομιλίες Άγγελος Βλάχος, Μια φορά κι ένα καιρό ένας διπλωμάτης, τ. Δ΄, Αθήνα 1986, σ. 466· Δημήτριος Μπίτσιος, Κρίσιμες Ώρες, Αθήνα χ.χ., σ. 120-121.

77. «Η Απονομή του Χρυσού Μεταλλίου του Αποστόλου Βαρνάβα εις τον Ηγούμενον Κύκκου Χρυσόστομον», Απόστολος Βαρνάβας 32(1971)110-111.

Αυγούστου 1960. Ανάμεσα στα στελέχη της Μονής, που συνέδραμαν στο έργο του την περίοδο αυτή, περιλαμβάνεται και ο μετέπειτα διάδοχός του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, Αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Κυκκώτης, τον οποίο χειροτόνησε, στις 13 Απριλίου 1968, σε Χωρεπίσκοπο Κωνσταντίας, και αργότερα, μετά την καθαίρεση από Μείζονα και Υπερτελή Σύνοδο των τριών Μητροπολιτών Πάφου (1959-1973) Γενναδίου, Κιτίου (1951-1973) Ανθίμου και Κυρηνείας (1948-1973) Κυπριανού, ενθρόνισε σε Μητροπολίτη Πάφου, στις 29 Ιουλίου 1973⁷⁸. Στην Ιερά Σύνοδο που συγκροτήθηκε τότε περιελήφθη και ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Κυκκώτης, που ο Μακάριος χειροτόνησε, στις 31 Μαρτίου 1974, σε Μητροπολίτη Κυρηνείας, ώστε να βοηθηθεί περαιτέρω στην πολύ δύσκολη εκείνη περίοδο της εκκλησιαστικής αναταραχής⁷⁹. Επίσης, σημαντική στήριξη στον Μακάριο παρέσχε και ο Ηγούμενος Χρυσόστομος, όπως με την υπογραφή, την 1η Μαΐου 1973, μαζί με τους δύο άλλους Ηγουμενούς των Σταυροπηγιακών Μονών Μαχαιρά Διονύσιο και Αγίου Νεοφύτου Χρυσόστομο, σχετικού εγγράφου καταγγελίας της στάσης των τριών⁸⁰.

Η Μονή Κύκκου παρέσχε πολύτιμη βοήθεια στον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο και στην αντιπαράθεσή του με τη στρατιωτική Κυβέρνηση των Αθηνών, το 1967-1974, όπως και εναντίον της παράνομης οργάνωσης ΕΟΚΑ Β΄, το 1971-1974, που είχε επικεφαλής τον Γρίβα - Διγενή. Επίσης, τη μέρα του πραξικοπήματος, στις 15 Ιουλίου 1974, οπότε επεδιώχθη η εκτέλεσή του, τού παρέσχε καταφύγιο και ακολούθως οδό διαφυγής προς την Πάφο, κοντά στον Μητροπολίτη Χρυσόστομο, από όπου αναχώρησε την επομένη, με ελικόπτερο των Ηνωμένων Εθνών, για τη βρετανική βάση του Ακρωτηρίου και από εκεί με αεροπλάνο αρχικά στη Μάλτα και στη συνέχεια, μέσω Λονδίνου, στη Νέα Υόρκη, όπου ζήτησε την περιφρούρηση

---

78. «Εκλογή και χειροτονία Χωρεπισκόπου Κωνσταντίας», Απόστολος Βαρνάβας 29(1968)105-115· «Εκλογή νέου Μητροπολίτου Πάφου», Απόστολος Βαρνάβας 34(1973)165-175, 262-278.

79. «Εκλογή νέου Μητροπολίτου Κυρηνείας», Απόστολος Βαρνάβας 35(1974)50-59, 99-133.

80. «Το προς την Α.Μ. τον Αρχιεπίσκοπον Κύπρου έγγραφον των Ηγουμένων των Σταυροπηγιακών Μονών», Απόστολος Βαρνάβας 34(1973)176-178.

της ανεξαρτησίας του νησιού⁸¹. Αλλά και αργότερα, μετά την επάνοδό του στην Κύπρο, η Μονή Κύκκου βοήθησε με σημαντική οικονομική και άλλη χορηγία την προσπάθειά του στο έργο της περίθαλψης και αποκατάστασης των χιλιάδων προσφύγων και στην ανόρθωση της κατεστραμμένης οικονομίας του τόπου.

Ας σημειωθεί ότι ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος υπήρξε στενός συνεργάτης του Μακαρίου και στο ιεραποστολικό έργο του στην Ανατολική Αφρική. Τον συνόδευσε δε στην Κένυα, όπου κατήλθε στις 19 Μαρτίου 1971 και πραγματοποίησε μαζικές βαπτίσεις 5,000 περίπου ιθαγενών. Ο Χρυσόστομος παρέστη επίσης στην κατάθεση θεμελίου λίθου για την ανέγερση Ιερατικής Σχολής, που θα συνέβαλλε στη διάδοση και εξάπλωση της Ορθοδοξίας στην Αφρική. Συνέχισε δε αργότερα το ιεραποστολικό έργο του προκατόχου του, μεριμνώντας για την έναρξη της λειτουργίας της Σχολής, το 1982, που έλαβε το όνομα του ιδρυτή της, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, και έκτοτε στελεχώνει το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας με νέους κληρικούς⁸².

Η στενή σχέση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου με τη Μονή Κύκκου φαίνεται και από την απόφασή του, για να ταφεί σε λόφο πλησίον της Μονής, κοντά στην τοποθεσία «Θρονίν της Παναγίας», όπου στα παλαιότερα χρόνια λιτανευόταν η θαυματουργός εικόνα της Θεοτόκου σε περίοδο ανομβρίας. Ανέθεσε μάλιστα, το καλοκαίρι του 1975, στον αρχιτέκτονα Ανδρέα Φιλίππου τον σχεδιασμό ταφικού μνημείου, όπου και τελικά τοποθετήθηκε η σορός του, μερικές μέρες μετά τον θάνατό του, που συνέβη στις 3 Αυγούστου 1977, ύστερα από έμφραγμα μυοκαρδίου⁸³. Έκτοτε στη Μονή πραγματοποιείται ετήσιο μνημόσυνο και τιμάται με μεγαλοπρέπεια η μνήμη του. Σε αυτό χοροστατεί ο νυν Ηγούμενος της Μονής,

---

81. Για τα σχετικά με την τραγική εκείνη περίοδο βλ. την προσωπική του μαρτυρία, όπως την έγραψε ο ίδιος ο Μακάριος για την προαναφερθείσα ταινία «Μακάριος: Η μεγάλη πορεία» και δημοσίευσε ο Α. Μιτσίδης, Άπαντα, τ. Β΄, ό.π., σ. 638.

82. Για το ιεραποστολικό έργο του Μακαρίου βλ. «Η εν Ανατολική Αφρική Ορθόδοξος Ιεραποστολή και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄», στον τόμο: Ανδρέα Μιτσίδα, Άπαντα, τ. Β΄, ό.π., σ. 543-554.

83. «Ο τάφος του Εθνάρχου. Θέλω να έχει είσοδο από τη Δύση και φως από την Ανατολή», Φιλελεύθερος, 5.8.1977. Ας σημειωθεί ότι ο Μακάριος υπέστη έμφραγμα του μυοκαρδίου για πρώτη φορά στις 3 Απριλίου 1977, ενώ λειτουργούσε στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου. Βλ. «Η ασθένεια της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου», Απόστολος Βαρνάβας 38(1977)106.

Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας Νικηφόρος, ο οποίος εκφωνεί και κατάλληλο λόγο, για το έργο και τη δράση του αείμνηστου Αρχιεπισκόπου⁸⁴.

Ας σημειωθεί ακόμη, ότι στα τέλη του 2008 μεταφέρθηκε και τοποθετήθηκε σε χώρο πλησίον του τάφου του, που διαμορφώθηκε ειδικά για τον σκοπό αυτό από τον Μητροπολίτη Νικηφόρο⁸⁵, το μεγάλων διαστάσεων άγαλμα του Μακαρίου, που κατασκεύασε ο γλύπτης Νικόλαος Κοτζαμάνης και το οποίο βρισκόταν στο προαύλιο της Αρχιεπισκοπής⁸⁶. Τα αποκαλυπτήρια του αγάλματος έγιναν από τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νίκο Αναστασιάδη, στα πλαίσια των εορτασμών για τα εκατοντάχρονα από τη γέννηση του αείμνηστου Εθνάρχη, στις 3 Αυγούστου 2013, μετά την τέλεση αρχιερατικού συλλεΐτουργου και μνημοσύνου του, στο καθολικό της Μονής Κύκκου.

Ο Μακάριος υπήρξε πνευματικό ανάστημα της ιστορικής Μονής Κύκκου, στην οποία κατέφυγε σε ηλικία μόλις δεκατριών χρόνων. Στο πλημμυρισμένο από ιστορία και βυζαντινές ψαλμωδίες περιβάλλον της, έζησε τα πρώτα νεανικά του χρόνια και έλαβε τα αναγκαία εκείνα εφόδια, που συνέτειναν ώστε να μπορέσει να ηγηθεί αργότερα του κυπριακού λαού στον αγώνα του για ελευθερία και αξιοπρέπεια. Ακόμη, η Μονή παρέσχε στον Μακάριο τη δυνατότητα να φοιτήσει αρχικά στο Παγκύπριο Γυμνάσιο και αργότερα στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ ενίσχυσε και την απόφασή του για ευρύτερες μεταπτυχιακές σπουδές. Τέλος, η Μονή υπήρξε ο σταθερός συμπαραστάτης και πολύτιμος βοηθός του στην πολυτάραχη πορεία του, στηρίζοντας τις αποφάσεις και τις επιλογές του στον δύσκολο αγώνα του, για να καταστήσει την Κύπρο μια χώρα ελεύθερη και ευημερούσα.

Ο ίδιος σημείωνε για τη Μονή Κύκκου τα ακόλουθα: «Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Κύκκου αποτελεί διά τον Ελληνικόν Κυπριακόν λαόν ουχί μόνον ευσεβές θρησκευτικόν ίδρυμα και τόπον ευλαβούς χριστιανικού προσκυνήματος, αλλά και ευρύτερον εθνικόν, πνευματικόν και ηθικόν σύμβολον,

---

84. Βλ. για παράδειγμα τη σχετική όμιλία του στο μνημόσυνο, που τελέστηκε στις 29 Ιουλίου 2007, όπως δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Ενατενίσσεις 3(2007)64-67.

85. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος χειροτόνησε τον Μητροπολίτη Νικηφόρο στον πρώτο βαθμό της ιερωσύνης, στις 6 Απριλίου 1969. Βλ. «Χρονικά», Απόστολος Βαρνάβας 30(1969)121.

86. Νικόλαου Κοτζαμάνη, Ο Ανδριάντας του Εθνάρχη, Λευκωσία 2010, σ. 30.

συνυφασμένον με μακραίωνα ιστορίαν και παράδοσιν. Καθηγιασμένη από την γλυκείαν μορφήν της Θεομήτορος, περιβεβλημένη με την βυζαντινήν αυτοκρατορικήν προστασίαν και ενισχυμένη με τα προνόμια των βυζαντινών αρχόντων - διοικητών της Κύπρου, η Μονή Κύκκου υπήρξε η ιερά κιβωτός, εντός της οποίας διεφυλάχθη η κατά την παράδοσιν ιδιοχείρως ιστορηθείσα υπό του Αποστόλου Λουκά θαυματουργός εικών της Θεοτόκου, συνάμα δε φυτώριον εντός του οποίου εκαλλιεργήθη η βαθεία ευσέβεια, και πνευματική εστία, εκ της οποίας ηκτινοβόλησε το ιλαρόν φως της ακαταλύτου θρησκευτικής και εθνικής πίστεως του Κυπριακού Ελληνισμού. Υπό την στέγην της Ιεράς Μονής έζησε σωρεία πεφωτισμένων πατέρων και διδασκάλων, οι οποίοι διά του έργου των συνέχισαν και συνέθεσαν την ιστορίαν και την παράδοσιν της Μονής και διετήρησαν εντός αυτής άσβεστον την θρησκευτικήν και την εθνικήν φλόγα του δουλεύοντος Ελληνικού Κυπριακού λαού. Εκ της Μονής Κύκκου προήλθον επίσκοποι και αρχιεπίσκοποι, οίτινες αξίως διηκόνησαν την Εκκλησίαν και την Πατρίδα. Με την βοήθειαν της Μονής αυτής διεξήχθησαν και αγώνες εθνικής ελευθερίας»⁸⁷.

Δημοσιεύτηκε στη Θεολογική Επετηρίδα της Ιεράς Μητρόπολης Κύκκου και Τηλλυρίας «Ενατενίσεις», τχ 20 (Λευκωσία 2013), σ. 112-127.

---

87. Βλ. τον χωρίς αριθμό σελίδας χειρόγραφο χαιρετισμό του Μακαρίου, που προτάσσεται των κειμένων, στον τόμο: Ηγουμένου Χρυσοστόμου, Η Μονή Κύκκου, ό.π.